

FATABUREN

Nordiska museets och Skansens årsbok

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1966

Redaktion:

GÖSTA BERG · HANS HANSSON

SAM OWEN JANSSON · SKANS TORSTEN NILSSON

Redaktionssekreterare: Ernst-Folke Lindberg

*Omslagets färgplansch återger C. P. Mazers porträtt av
C. J. L. Almqvist. Det är i Nordiska museets ägo.*

Tryckt hos Svenska Reproduktions AB, Stockholm 1967

TOBAKSODLING PÅ JULITA

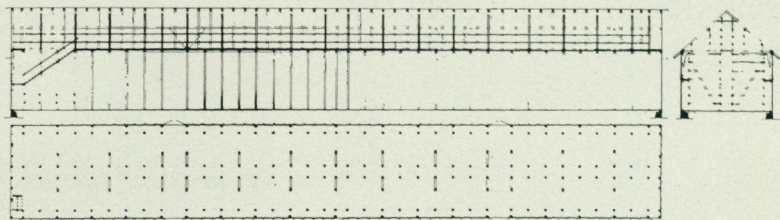
av Arne Björnstad

Julita gård såldes 1877 till grosshandlaren Johan Bäckström i Stockholm, samma år som denne blev ensam ägare till C. A. Wilhelm Hellgrens tobaksfabrik vid Götgatan. Fabriken var då Sveriges största i sitt slag och kom sedermera att bli stommen i Svenska Tobaksmonopolet.

På Bäckströms tid var tobaksodling en vanlig företeelse i Mälartrakten och för honom bör det ha tett sig naturligt att utnyttja något av den egna gårdens mark för råvaruproduktion till tobaksfabriken.

Julitas stora gårdsarkiv är välförsett med räkenskaper från den Bäckströmska perioden. Kapitalboken från 1881 är den första som nämner något om tobaksodling. Då byggde torparen Anders Andersson i Björnstugan en "torkinrättning" under taket i gårdens tegellada, alltså ställningar för upphängning av tobaksblad till lufttorkning. Samma år redovisas också på kontot "Skogen" 216 tjog tobakskäppar eller tobaksspett, som levererats av ett flertal personer. Tobaksspett kallas de ca 2 m långa träkäppar på vilka tobaksbladen uppträdde vid torkningen.

Tobaksskörden detta första år blev 3.225 skålpund dvs. 1.370 kg tobak som såldes för 865:51 kronor till Wilhelm Hellgren och Co. År 1885 återfinnes i avräkningsboken "trädgårdsdrängen C. J. Lundqvist", senare kallad tobaksplantören Lundqvist. Han uppehöll denna syssla till och med 1898 och 1899 tillträdde den siste tobaksodlaren W. Hedström, som utövade sitt yrke tills sista tobaksskörden togs på Julita 1913. Hedström dog året därpå och det var förmodligen ingen tanke på att ge honom någon efterträdare. Svenska Tobaksmonopolet bildades 1915 och den Hell-

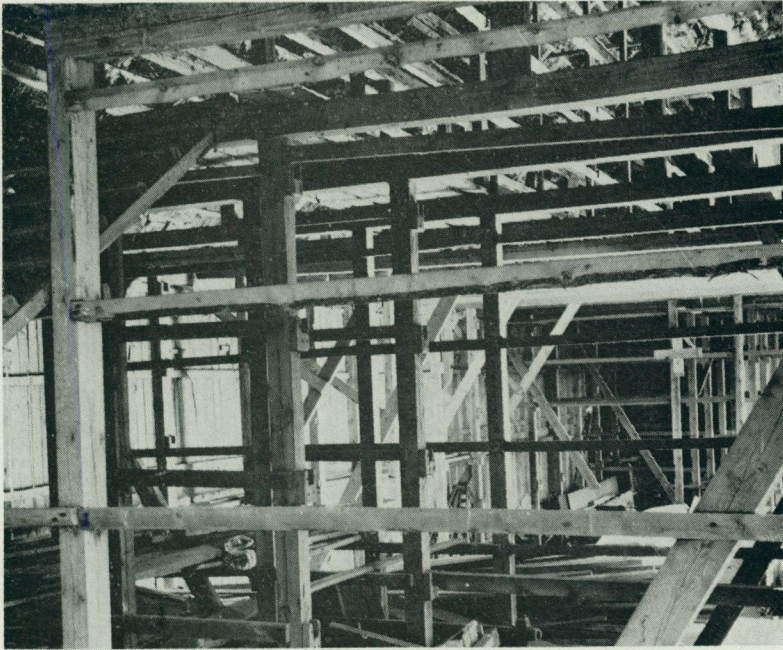
1. Längdsektion, plan och tvärsektion av stora tobaksladan på Julita, uppmätt 1964 av S. Rosén och B. Wetter. Av den ursprungliga torkinredningen kvarstår nu endast en del i den vänstra halvan.

grenska fabrikenes produktion gick upp i det nybildade företaget.

Från tobaksodlandets tid finns nu inte något annat kvar än två tobakslador, av vilka den största ligger i skogsbrynet vid vägen till Örebro, nordost om Julita Skans. Den är med sina nära 60 meters längd ett imponerande prov på denna slags nyttobyggnad. Huset är byggt med en regelstomme och dess syll vilar på glest ställda grundstenar. Ladan har tegeltak på ett isolerande undertak av vass. Den ursprungliga inredningen kvarstår numera endast till en del men måste ha sett sig som en hel skog av stolpar. Mellan de båda innersta av de fyra parallella stolpraderna gick en gångbrygga i höjd med takfoten och mellan väggarna och de yttre stolpraderna löpte halvvägs till taket en annan brygga runt huset. Från den kunde man öppna och stänga luckorna i väggens övre del. "Väggarna" gör knappast skäl för namnet, uppdelade som de är i 100-tals smala luckor i två våningar. Mellan stolpraderna går horisontella regler i husets tvärriktning, sju stycken i höjd. Över dem lades käppar med tobaksblad till torkning.

Denna tobakslada byggdes till halva sin längd år 1886. Nedanstående anbud från byggmästaren And. Andersson i Björklunda finns bevarat som en separat handling i gårdens arkiv.

"Arbetskostnad för uppförandet af tobakslada utaf stolpar o bräder vid Julita Gård 1886. Huset blir 100 fot långt 28 bredt 28 högt.

2. Interiör från stora tobaksladan 1963. Till vänster syns en del av trappan till mellersta gångbryggan. Över de vågräta reglarna lades käpparna med tobaksblad till torkning.

1506 qv. aln ytterväggar af stolpar och bräder med reglar, luckor, portar, komplett à 18 öre	277,08
2 bjelklag 36 st inläggning med stenstöd à 50 öre	18
2 st åsar med 22 stolpstöd à 5 kr.	10
72 stolpar invändigt à 30 öre	31,60
180 reglar med kompl. för 10 öre	18
Yttertak med sparrar läkt och tegel 1.296 qv.aln	77,76
Golf af bräder öfver och under 1400 qv. aln à 3 öre	42
1 trappuppgång uppsattes för	8,00
1 redskapskontor för	2,56
huset rödfärgas	9
Stenbron vid inkörsportarna	7 "

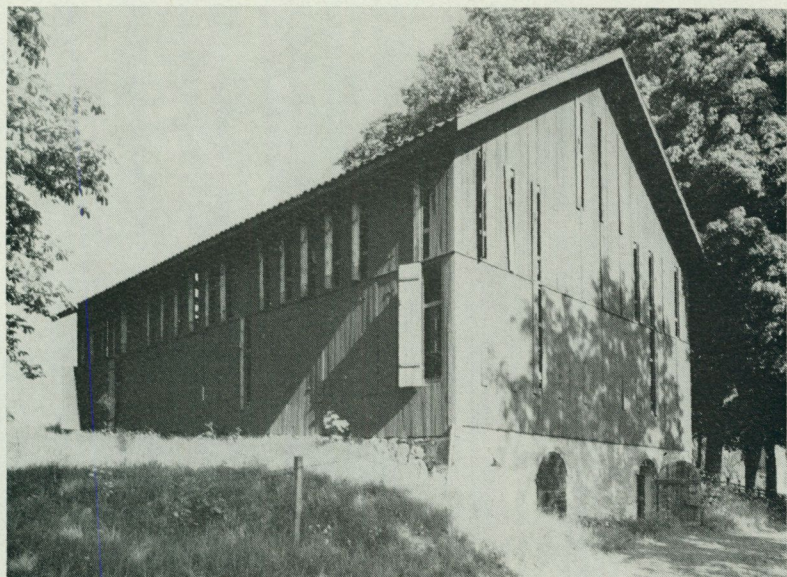
Arbetskostnaden summerades till 485 kronor. På papperets baksida finnes en överkorsad beräkning, som slutar på 682,48 kronor. Gårdsförvaltaren W. E. Oelreich vägrade tydligen att anta det högre anbudet och And. Andersson har fått sänka sina anspråk. En jämförelse mellan anbudets beskrivning och en uppmätning 1963 visar att precis halva det nuvarande huset uppfördes 1886. Den andra halvan tillkom 2 år senare genom samme byggmästares försorg och 1889 utförde han en ombyggnad av komplexet, som torde ha gällt taket. I kapitalboken redovisas nämligen på reparationskonto att ångsågen fått leverera bl. a. 76 takstolar till tobaksladan.

Yttertaket täcktes om 1895 för 271,92 kronor av And. Andersson. Troligen var det då, som det isolerade undertaket av vass lades in. Det är annars svårt att förklara den höga kostnaden jämfört med anbudet från 1886 gällande halva taket med sparrar, läkt och tegel för 77,76.

Vid arrendegården ligger "Nya tobaksladan" av samma typ. Den byggdes 1894 av And. Andersson och har måtten 18×10,8 meter. Ytterligare utrymmen för tobakstorkning har stått till förfogande i tegelladan där torparen And. Andersson i Björnstugan år 1881 byggde en "torkinrättning" och dessutom på vinden till stallet (byggt 1898) vid herrgården.

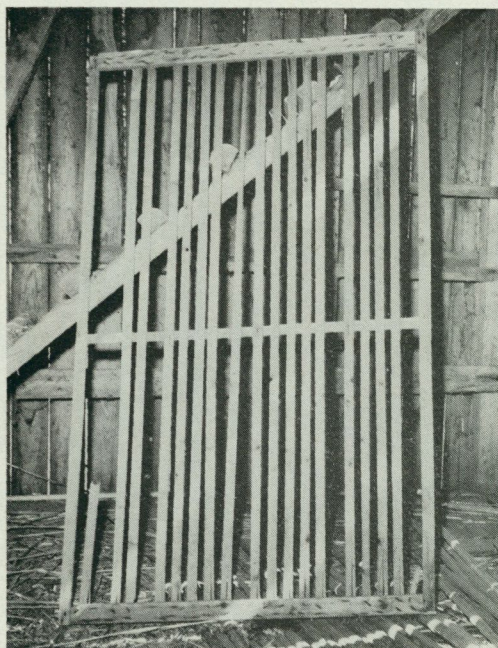
En av de största tobaksskördarna, som verkligen kan ha utnyttjat allt detta torkutrymme, gjordes år 1900, då 3.107 kg "storgods", 339 kg "sandgods" och 117 kg "strögods" redovisas i räkenskaperna till ett sammanlagt värde av 2.211 kronor. För att genomföra skörden erfordrades 1000 dagsverken. Förutsatt att ca 5 tunnland var upplade för tobak, vilken siffra nu uppges av sonen till den siste tobaksplantören, ger detta en avkastning per tunnland av drygt 700 kg, vilket är lägre än riksgenomsnittet år 1760, medan moderna odlingar (1960-talet) gett ca 1 000 kg per tunnland (jfr Arne Svensson, Ur den Svenska tobaksodlingens historia, sid. 302, i Svenska Tobaks AB:s jubileumsskrift 1915—1965). Med all reservation för uppgiften om arealen verkar det som om odlingen på Julita ej varit särskilt tekniskt uppdriven.

Anders Hedström, son till den siste tobaksodlaren vid Julita, W. Hedström, berättade 1963 vad han mindes om faderns arbete

3. »Nya tobaksladan» från 1894 vid arrendegården, Julita. Några av torkluckorna här öppnade. Foto 1963.

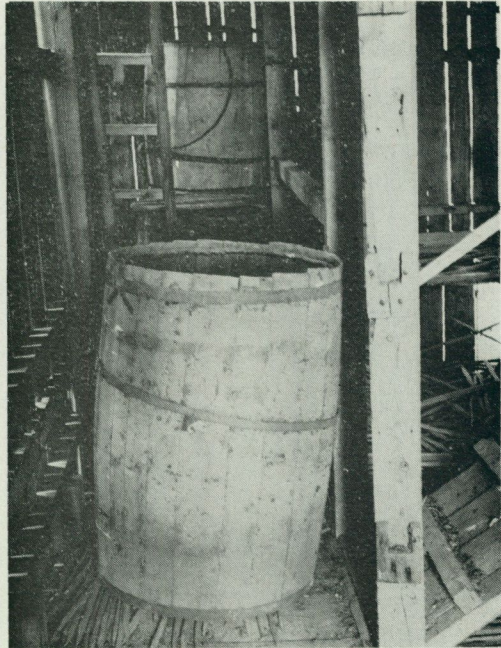
40 år tidigare. (Uppteckning av förf. i Nord.mus. arkiv). I april—maj lades drivbänkar upp mellan gamla tobaksladan och vägen. Stallgödsel togs till bädd och en 10 cm matjord lades över. Där drevs tobaksplantorna upp. I tobakslandet vid Munktäppan, som såges ha varit omkring 5 tunnland stort, myllades gödseln ner med en stor klösharv. Stallgödsel hade körts dit redan på hösten och fick ligga där över vintern. Före planteringen lades drillar upp som i ett potatisland med hjälp av ett grovt årder. Drillarna väl-tades med en stor vält, som gick över två drillar på en gång, och till sist krattades före planteringen. Planteringen brukade troligen ske i maj månad. Två rader plantor sattes i sicksack på var drill. Blommorna skulle sedan knipas av plantorna och likaså alla småblad som kallas "tjyvar". Plantan skulle bara ha en mittstam — stock — och få stora blad.

4. Skuggram i stora tobaksladan. Använd vid uppdragning av tobaksplanter i drivbänk.

Anders Hedströms berättelse kan beträffande dessa moment kompletteras med en uppteckning av Brita Åkerblad 1943 efter fru Selma Eriksson i Hagtorp, född 1880. Fru Eriksson hade tillsammans med 20—25 andra tonåringar och gamlingar arbetat i tobaksladan. "När plantorna började växa fick vi vattna varannan kväll klockan 10. Det turades vi om med. När de kommit upp en bit, så kupade vi och sen "tjyvade" vi bort småskott på stjälkarna. Så var det uppehåll ett tag tills de första bladen var färdiga att ta. Sen fick vi sitta två och två på långa bänkar."

Plockningen skedde enligt Hedström på höstsidan, troligen i september. Det var mest 17—18 års flickor som plockade, en 8—10 flickor från gården. Man plockade genom att bryta av bladen uppifrån och ned, hela stocken på en gång. Både små och stora blad. De små bladen, som kallades "strögods", kasserades sedan i ladan. Under första världskriget rökte de sådant. Annars rökte

5. Fat för transport av tobak från Julita till Hellgrens tobaksfabrik i Stockholm.

de i växthuset med det. De större bladen benämndes i räkenskaperna för "storgods" och "sandgods" kallas de som vuxit längst ned, närmast sanden. Till ladan kördes skörden med häst.

Efter plockningen rycktes stockarna upp och jorden slogs av rötterna, varefter stockarna lades i högar bakom tobaksladan. De kunde ej användas till något. I ladan satte sig alla parvis på långa bänkar. En i varje par skar snitt på längs i bladen genom mittnerven med en speciell sorts liten kniv av plåt med konkav egg. Hedström brukade göra knivarna. Bänkkamraten tog emot bladen och trädde upp dem på en tobakskäpp, ett trettio-tal blad på var käpp. Bladen sattes ihop på mitten av käppen först, alla vända åt samma håll.

Käpparna räcktes upp till Hedström, som satt uppe på reglarna i ladan och lade ut käpparna. Han spred ut bladen jämnt. Båda ladorna brukade bli fulla med tobak. Meddelaren hade inte varit

med om att torka tobak i tegelladan eller stallet. När det var fint väder öppnades alla luckorna. Bladen blev brungröna när de torkade. Det torkade fortast nära luckorna och bladen plockades ner alltefter de blev färdiga. Blev de för torra fick man stänka på litet vatten med en viska.

När tobaken var lagom torkad drog man ut käpparna och knöt ihop bladen hårt vid grovändan i "buntar" med ett grovt snöre. "Vi hade handskar på när vi drog." Buntarna packades i fat så tätt som möjligt. Faten togs till Fiskeboda och gick därifrån med båt till Stockholm.

Meddelaren trodde, att de finaste bladen användes till cigarrer. Fadern fick alltid 2 stora askar cigarrer till jul. Det var bara han som fick det.

Förf. har sökt utröna om några räkenskaper från Wilhelm Hellgrens fabrik möjligen skulle kunna visa vad som gjordes av Julita-tobaken. Vid bildandet av Tobaksmonopolet tillvaratogs nämligen åtskilliga arkivalier från de i bolaget ingående, enskilda fabrikerna. Också från Wilhelm Hellgren finns räkenskaper m. m. kvar i Svenska Tobaks AB:s arkiv, men inte några som berättar om Julitas tobak. Med all sannolikhet har den förädlats till snus, såsom den produkt för vilken svensk tobak i allmänhet ägnat sig bäst.

Från 1892 har inventarieböcker förts på Julita. Där upptas också "inventarier under tobaksodlarens vård". En sammanställning har här gjorts av dessa listor. Av förteckningarna att döma är inventariebeståndet tämligen oförändrat under hela perioden. Diverse verktyg m. m. tillfördes 1899—1900, sannolikt i samband med att Hedström tillträdde som tobaksodlare. Av alla dessa inventarier finns nu inte längre kvar annat än några tobaksfat, en och annan skuggram och ett stort lager tobakskäppar, spillror från en period när en av Sveriges mest välkända tobakssläkter härskade på Julita gård.

”Inventarier under Tobaksodlarens vård.”

Uppgifterna är hämtade ur Julita gårds inventariebok. Inventering har gjorts 1892, 93, 94 (första bandet sid. 12), 1895, 96, 97 (första bandet sid. 80), 1898, 99, 00, 01 (första bandet sid. 117), 1902, 03, 04 (andra bandet sid. 11), 1905, 06, 07 (andra bandet sid. 95), 1908, 09, 10, 12, 16, 18, 23 (tredje bandet sid. 7).

	1892		1900		1912		1916	
	antal	värde	antal	värde	antal	värde	antal	värde
Bänkfönster	47	188	58	232	56	200	20	25
Vattenkannor	8	30	8	30	8	16	2	3
Grävskyfflar	6	15	7	17,50	7	10	2	1
Rens- do	11	2,75	9	2,25	9	2	2	
Krattor	13	7,20	13	7,30	9	5	2	2
Kuphackor	12	3	13	3,25	13	3	5	3
Vältar	2	0,70	2	0,70	2	0,70	1	0,50
Plantlådor	3	0,75	3	0,75	3	0,75		
Bänkluckor	17	8,50	24	12	24	12		
Bårar	3	2,00	3	1,50	3	1,50		
Tobaksfat	12	26	11	23,50	8	15	8	15
do käpp (5 f)	17258	862,90	19258	962,90	—	500		50
do do (3 f)	8182	245,46	8182	245,46	—	100		25
Diamant ¹	1	10	1	10	1	10	1	5
Vattenkar ⁴	—		1	25	1	20		5
Grep ⁴	—		2	3	2	3		
Järnspe ⁴	—		1	2	1	2		
Tobakspallar ²	—		10	2,50	8	2		
Torvhackor ²	—		6	3	6	3	2	1
Bänkmattor ²	—		40	10	24	5		
Skuggramar ²	—		2	0,50	2	0,50		
Rotfruktsgrep ²	—		2	2	2	2		
Bänklådor ²	—		25	6,25	10	3		
Ströspallbräder ²	—		18	4,50	—	—		
Gatkvast ²	—		1	1	1	1		
Spadar ³	—		1	3	1	2		
Plåtskovel ³	—		1	2,50	1	2		
		1400,26		1608,86		921,45		137,00

¹ tillkom 1892

² tillkom 1899

³ tillkom 1900

⁴ tillkom 1894

SUMMARY

Tobacco-growing on the Julita Estate

In 1877 the Julita estate in the province of Sörmland, which is now owned by the Nordic Museum, was sold to Johan Bäckström, wholesale merchant, of Stockholm. In that same year he had become the owner of C. A. Wilhelm Hellgren's tobacco factory, which was Sweden's largest enterprise of its kind and was subsequently to become the basis on which the Swedish Tobacco Monopoly was founded in 1915. In Bäckström's day tobacco cultivation was quite common in the Lake Mälär district, and it would have seemed quite natural for him to utilize some of the ground on his own estate for producing the raw material for his tobacco factory. The cultivation of tobacco started as far back as in 1881. In that year a provisional drying plant was built beneath the roof of the estate's brick granary. The last tobacco crop was harvested at Julita in 1913.

There are still surviving two tobacco granaries at Julita, the one having been built in 1886 and the other in 1895. The larger of the two is 60 metres long and in its interior has four rows of pillars. On a level with the base of the roof a foot-bridge ran between the two inner rows of pillars, and between the outer ones and the exterior wall another bridge encircled the building half-way to the roof. In the walls are hundreds of narrow apertures in two rows. Between the pillars are horizontal cross-arms in the building's transverse direction. On these were laid sticks along which tobacco leaves were placed for drying.

The tobacco plants were forced in hotbeds and were planted out on open soil in May. The flowers and also small shoots on the stalks had to be pinched off. In the autumn hand-picking was done by 17—18-year-old girls, about 8—10 girls from the estate. No use whatever was made of the stubble. After the leaves had dried they were made up into bundles, packed in barrels and shipped to Stockholm. The leaves were probably made into snuff.